

Үөрэххэ клиринг энзимыннара эбэтэр бэснэдэлэлч. Дижитускайга буолар. Усулдуобуһатын бу телефону наа биллэн: 45-46-70, хаһа Саҥарар нэһиэ, Почта үөлү адьырыс: 877000, Дьонускай к. Дьомонтогул 24/3, 39 кв. Докумуоннар бэс иһин 15 күнүгэр дьэри түһэриллэлэр, хсйутаамаһа.

ХОТУ КӨБӨРҮДЛҮҮ 55 СЫЛЫГАР

БИИРДИИЛЭЭН ДА БУОЛЛАР

Булун, Эдмүгээн оройуоннарын сорох сүрлэритэр 1942 сыллаахха Чурапчыттан куус өтүүсүн көлөрүлгөн тийбит көлхостары тарасһиннахтын үүтүйдөк көрсөһүнэр, быстан-өйдөн, төмөг-хатан, ачытыан кыг тилинвара эрэ тийбит дьомго сылаас дьамизин, айынан көмөдөһө тоһууланнар, гетин-ниирэх өйдөбулү, бараммат махталы хааһларбыттар эбит.

Мань бигэртэгэн, нөхөрүүлүү кытывылаахтара бэ
дэлэрэ суруйбут ахтыыларыгтан быһыта гэрден бил
сигиздин.

Федорова Зинаида Афанасьевна. Уд. 0103-

«Биһигини «Кыһыл Армия» колхоз дэмчүл, Булуһ орйуонугар Күһүүргэ 6 көс сирин талыаахка эр туту да сүөх кумааха сүөкээбиттэрэ. Оһуо олохтооктор кэлэн оһочоһон тизээт Говорга алдьабыттар. Олоруохтаах дьаһэбитигэр биһи дин хонук олук майа болэмтээбит этилэр. Биһиэхэ, көһөн кэлэбит дьоннэ, олорор дьаһэлэрин туран биэрэбиттэрэ, бэйалары урабаларга көспүттэрэ. Хоту дөйду тыала-кууһа сүрдээх. Биһиги тагаспыттын курдат үрөрө Таба таһа түгөнүһүттэрэ: кимнэхэ соһ, кимнэхэ бөрдөһ, кимнэхэ таларба. Оһон тыһыннаах ордубуһуут. Олус үчүгэйдик көрсүбүттэрэ».

Булун улууһугар олорон Саха Республикатын үтүөлээх учуутала Т. Оконешникова аатын суруйар.

«Көһөрүү үгүс дьон дьылзатыгар үмүлөөх олус
ыар содулдаммытын биһиги, сүчүтөөх кыра оҕолор,
улаатан эрэ баран билбикки. Туох да дьыта-уота
суох сиргэ кэлбит тыһымынчалан дьонтон элбэх киһи
көрүһүөн, ылдьаан сүрдүк тыһыннара бьытыбыт.
Хоту дойду олохтоохторун сылаас сымыйаннара, ам-
сах сүрэхтэрэ суоҕа буоллар, көһөрүү туһунан үү-
рээх сиэртибэлэрэ өссө элбэх буолуо ээ. Мин хоту
дойду олохтоохторун киһилин сылаас сымыйаннарын
бэйэм эппикээн-хааммынан билбитим. Оччолорго сэг-
гэдээрим, эдьиийим уоннаача, балтым үс сааһы
туолан эрэра. Ийэбит ол сайын өлөт, аҕабыт үс
кыра оҕону кытта бу дойдуга көһөрүүтэ кэлбитэ.
Трофимовскай балык заводугар аҕабыт үөрөх аһыс-
тылар диэри үлэлээн баран, биһигини Тумат оскуо-
латыгар үөрэттэрэ илдьыбитин өйдүүбү. Онно балык
заводун үлэһиттэрэ биһиэхэ таһаар тигээ ас астаа-

атаарбытара, Тумааһах оҕолор дьэи олус үчүгэйдэ сыйыһаһааллара хаһан да умнуллубаттык өйбөр хотонан хаалбыт. Тумаа нэһиллэгэр интэриакка олорон үөрэнэр сылларбар оччотообу кэбэһик сэтэһэаччылар (Павловы өйдүүбү) Чурач-ыттан кэлбит оҕолор олохторун-дьаһалтарын, кинилэри хаайдах нероллөрүн-исталларын өрүү интэртэлэргиллэлэрэ кыһаһаллара.

Экна Булуш өрөһуонутар көһөрүдлөз тийибит, билгини Хатылыга олорор Окоешников Иван Петрович көһөһүннэһини кыһыһыт.

«Төмөрдө даян сиргэ бастаан тийнээрбинн кытта окупана, интернат, балалыга даяаларыгэр, онгон сорохлутун холемолорго (сир кырынан сөгөһуллубу үүчээн курдук даяалар) түйнээрбиттара, Олохтоохтор уонна саллааттар минтиннээн көрүбүттара, Онго райком инструктора Борисов Илья Тихомович уонна Чналов аатынан колхоз председатели Ильинин Николай Николаевич сылдыбыттара. Энтон Семен председатели Семенов эбэчинн тылынн эбэрдалабыта. Тийнбэт даян тута Чналов аатынан колхозка холбоскуттара».

Байрардүүлүү тулунан үгүйсгэж байсан, эцсийн буу бэлтгэлдээ амьсгах архын матарийн адлирын хайсныг, Чурагчын үзүүнүн астерангийн Сабзэти¹¹ чилизэ Прокотий Флегонтэн ахтыгын загвар умнуудыг өйдөбүл хавдларар. Онтон бидэ тэрдэныг бичээдэг.

«Минг Натаара учаастагар тубаһан, отчолорго 15-16
сваастаах киһи ыһалланы, кэлин үөрүүнү да көрсү-
бүтүн бэрт үчүгэйдик өйдүүбүн. Олохтоохторго
Григорий Дьяконовы, Ачикасовы, Колтовскайы
Никифоровы, Бүөтүр, Ыстапан, Григорий Кор-
киннары олус күндүтүк саныыбын. Кэлбит ыһаа-
мытыгар Натараттан 18 киһилээх биригээдэн
Улахан күөлгэ балыктата минниһтара. Дойду сири
курдук мунха оҥостубунут да, тубалаары бултаа-
батахпыт. Иччү хайдах таһылланын, хогу күөллэргэ
балыктаабын уратыларын бөлбөт этибит. Аһах-
тыгар да балыгы ыһаан будумматыхпыт. Корсуйан,
тэһир олохпун да ыһаан оттубат туруктамын-
пыт. Балаһаабыттан олор чугас балык тутааччы
Киренский табаардаах ампарга барар. Муугур уһугар
да тийиэн баран, утары биэрэр суох олорон боро-
дуунта көрдөһөргө санаабыт буолбата. Ити кэмгэ
Эдмундэй райсоветын исполкомун председателэ Н. В.
Шемакос Булук оройунуттан төһөөн иһэн, «Тул-

Зүх» дээдэмдэг бийнх түсгүтүнэн илээн, 9 көстөөт сирн туураан Улахан күөлгэ тийлбэтэ. Бийнхэ чэл оругтан нһэрдэн баран, Иренснэй бородууктаан нэс бэрдэрбэтэ. Ол курдук, 1 куул бурдугу, 9 кг арманы, саахары, тууфу, чүмэгчин түлээ халбыллыт. Хас да хонук тохтоон, Николай Васильевич бийнхэ бэдыгтаабын аммактарын-чымпектарын үөрэлхитэ. Итинтэн салгын өлгөмнүн балыгтаабыллыт. Ити түгэн умнубаллын, күн бүгүнүтэр дээрн тызыммын өрүүхүйбүт киһонн махтана, сүгүрүйэ саныамбын».

Музейга нийрбит ахтмышуудан илгивэл ордук хоту дайду олохтоохторутар махтанар суруйнуулары бул-
батым уонка сүрдэрин дымбаргээттим. Литовецтар,
финнээр уо.д.а. хоту оройуун-арга сымынага үүрүл-
лэн калбиттар чүрүөнчыллэри, хоту дайду төрүт олох-
тоохторун кытта хайдах ололбуттарын, алтыныттар-
ын түһүөн элбегин ахталлар, суруйаллар.

Көһөрүү кэмнiгэр дайда, үрдүнi тaһа да су-
курзан, сэрнi бүүүсiэбaтнiч иһин, кэлнi да сым-
дaртa нeгнiннi дoбoрдoснyт, хaрдaрыгa кoмoлoснyт
түтэннэр сөн бaар бyолyoxтaрa эбигэ бyолyo. Ол
эрэрин үксүтэр кылалзaбыт, эрoйн мyтy көрбүпнүт
өйбүтүтэр сaнaабытыгaр yрyт кэлэ турарынaн, ах-
тылларбыт нaар ол хайысхaнaн бaрбaт бyолyoxтa-
рын сөн.

Көбөрүлүүбүт көлхостар үтүстөрө хаар, сибяк саныгар, туох да суох кураанах сиригэс сүөмөмиттэрэ чуолкай. Ордун Кэбээни оройуонугар киинлэри шм да көрсүбэтэрэ. Кэбээнигэ тиийбэтэр олоһо дьыаларын сорохторо эргэ барабыллыбыт өтөхтөргө булдуммуттара, сорохторо мис көрдүнэн, кыстык хаар ортотугар сага дьыалары туттан олоһорго күһэллэбэтэрэ. Итинини хартыына Эдынгээн да, Булуһ да оройуоннарыгар эмиз баар этэ. Чурамышлар бэс кылгас жэмгэ бүтүн бөһүөтүктэри тутуһалаабыттарда эмиз биллэр. Көһөн тиийбүтүр олус дууһурба үлэһиттэрин көрдөрүү ити олоһор дьыалэмин уоттарын бистунууларыттан сағаламмыта. Итилэр ыардыктыахтар.

Хоту дайду төрүт олзхоохторул, үүрүллэн
балбит охуктары кыта бигрээ салдыныкытыт,
Үрэмнииниин, үлээзбикиситин, доб эдоспунктул
схурийан музейга салгыны ыа.махтара дэлэ эрэнэбиз.

Д. ЧЕЧЕВУТОВ,
Хатлыгытаары Комсомол албан аатын устна хоту
коһөрүлүү историктаары музейи директора, РФ
Утуулэс үтүтала.

Сахалар сүүс сыллаабыта...

Байнгн норуолпутугар «Валыргыны былыт салгы-
та» днэн ос хохооно баар. Ол сурун-ичик суох
буолан аасыт олохторун ун-алларыттан тахсыбыта
чуолкай. Сахалар сүүс сыл анаара итүгүрүн олох-
торун-дьаахтарыын, омук байынытынан нымкээхтэ-
рин, хантан кэлбиттэрин, тутуун дьарактанааларын
диримник ырытан олохторун этнографтын аа-
ройдуга бисилиинирбит ийиэнэ Вадлан Леопо-
дович Серошевский буола. Кини «Сэалар» днэн
ичириктэн эрдэнэ баран сурууларга сананыым.

Польша Россия империянын соргого эрдэтин
Еңилең Серошевский революционер улуу демократ
тешескэй ойу-санааны таргатааччы бийлыгынан 21
саастаага Саха сиринэр сымлакаа мыйылыбыгы
уонна 12 жыл буолбута. Били суруйууһунан, очт-
лорго Саха сирэ түөрт уок/рукка хайдар эбит, аба
уустарынан олороро. Өлүөхүмэ 6, Дьотуускай 3,
Бүлүү 7, Халыма 1 аба уустаахтара. Очтолор,
бийлыгыр-көһүлүүр аба уустарын аатырмыан өз-
биллэктэр баар эбиттөр. Сымлаа уондуктар утуус
сөккөн дьомбутаар.

Сүүс сыллаагатаа Боотурууснай Саяа сиритгэр сгамай элбэх нэһилинмэхэлээ, иһин сирдэх уоттаа: улуус эбит. Иһин 31 нэһиликтээ, 107 аба уус тааба, 15102 эр киһи, 15333 дьахтар баара. Ити кэмгэ оройуон дьон тыл үөскүү иһигэ. Ошон Дьохсоһон, Алдан, Дүһөгү, Тыраба, Байдаһтай, Эмис. Игидэй дьон нэһиликтэрдөөчү. Үтүс аба уустаа: нэһиликтэр ааттара түөркэ тиһэ харыланара. Хулаһур, бастаһы, иккис, үһүс, төрдүс Харылылар бааллара. Ити курдук үстүү Дьохсоһон, Боотурууснай Игидэй, Хайахсыг. Чыһыр нэһиликтэртэ бааллар эбит. Хадаар 7, Дьохсоһон 5 аба уустаахтара. Соһотох аба уустаах Кутдэ нэһиликтини ата үһэ аһотулар эстибит.

В. Серошевский Саха сирингэр олоһор ардааһы
саха кэрэ кыһыныг Аннаһы көргөн ыһыт, кинилээ
Мария диэн кыыс оҕололмуттар. Кэрэһэ ыарыһа
буолан сотору өлбүт, Мариялара үөрөтүн учуутал
идэтин баһылаабыт уонна 1933 сыл
лаахха диэри суруйгара эбэтэ үһү. В. Д. Сероше-
вский биир дойдулаахтарыта, эмиэ полк-смыльни-
дары Черский Н. Д., Виташевский В. Л., Кол Ф.
Н., Пенарский Э. К., Ястремский С. В. кытта ыкса

сүбээни тутууһара, Кииллэр сахалар олохторун дүрүһүнү үөрэтүүтүгэр күүс-көмө буолуллара, сүбэллэллэрэ. Ол ийин Вацлав Леопольдович сахалар түстэригэр элбэх айымньылаах, «Тыаллаах кыраайга» диил сөһөнү сүрүлбүтэ, «Сахалар кэпсээннэрэ» диил сөһөһүнэр хомуурунньуктарың баччаттаһытэ. Иһи хомуурунньуһа «Саха сүбээһиһата», «Саха кэпсэбэ», «Сахалар хайдах, тугу итэҕэйлэллэрий?», «Күһүн», «Уоруллубут уот», «Таһараһа толук», «Хаайыһылаах» диил ыстатыйалара, сөһөһүнэр иһирбиттэ.

Книги 1894 сэдлэххэ «Сахалар» дүн бодог этнографический үзэтин суруйбута. Бу 712 страницаах, 168 араас иллюстрациялаах, 72, 34 бичээтийнэй хилистээх киингэ 1894 сэдлэххэ Петербург нуоранга бичээтээнэ тахсыбыта. Бу үзэгэ гэдүк сымакылы бнэрэннэр, Россия географический обществота этнограф В. Л. Серошевскийы «Кыра мнмал комус» медальтаан наһараадалаабыта. Саха сирэ уонна саха толук 100 сэдлээбута ан дойдуга Серошевский үзэ дөринэнэ киэргиник биллибитэ. Билигин адыс омук бу ученай, сурууааччы үлэлэринд бэйэлэринд тилларынан авдаллар. Книги 1902-1903 сс. Россия географический обществотын экспедициятыгар нымтан «Гайа, Корея, Япония, Монголия государстволарга» аадысыныта. Далайга Восток нуоругутанга олохторун үөрөһүнгэ,

В. Л. Серошевский хасыныттан, хазыныттан, со буулааныттан куотан, Рогостын букатыннаахтан хавлэран дойдудааныттан. Кэчиги олоһо Польша Бириэ миннэй Народнай Правительствотын чилиэнэ буолбута, Польша Литературада Академийын президенинэн талылыыта. Эхилэтинтэн арыый уоскуйбута сыныаммыта.

МАХТАНАБЫТ

Тапталлаах кэргэммин, арабытын, аһэбэтин, убаа-бытын, РФ үөрэжиринин туйгууну НИКИТИН Иван Андреевичи кун сиртинэн сүтэрэгт хомолто-лоох кэммитигар, тинэх суолугар аһаарарбыгыгар нүүс-нөмө буолбут Чуралч сэлээннэтин дьэһал-татыгар (А. Р. Саргыдаевна), улустуаады үөрөх упралениетыгар (М. Н. Никифорова), Чуралч орто оскуолатын коллективыгар, «Чураа-чаагрим-романерго» АО-ва, «Техкоммуэнерго» филиалы-гар, Хайахсыт нэһилиэгин дьовутар-сэргэтитигар, Чу-

«Сахалар» киингэ Россияда бэчээтэни тахсыытыгар Анна Ивановна Громова үбүтүн көмөлөспүтэ. Россия бодогҕ промисленишчтара Громовтар «Эргинэр дыталар» Саха сириг өрүстэригэр борохуоттара сырытылларар бадалаах үлэччү ыытара. Онон «Сахалар» киингэ бэчээтэниини үбүтүн көмө түбөспүччэ буолбатах этэ, дириг экономикасыа толкуйтан, Саха сириг ыытта үчүгэй сыһыны өлөхтүүр сыалтан тахсыбыта. Громовтар «Лена» борохуоттара Өлүүнэ муорада түһөр төрдүттөн Яна өрүс акыбааһына түһөр төрдүгэр диэри узун устуутун ситиспиттэ.

Сүүс сыйлаагмта Вацлав Серошевский сахалыр оччотооду олохторун-дйаахтарың үөрэтэ Верхонисай нуораттан Ина өрүһү оччонон тапнаран Хөтү Муустаах муорада кинра сыйдымбыта, Алдан өрүһү тордүтөр дээрнэ эмнэ оччонон оксөйбүтэ, Амма склизиньэтигэр тийиэ сыйдымбыта, Бөтүруускайы, Байагантайы, Мэңэни, Илин уоһна Ардаа Хагалас-тары кэрийбитэ, оччотооду саха омук этнографиятыа катырыааалларын сурукка испитэ, ол «үмүтэр «Са-халар» иһингэ күн сирин көрбүтэ.

Кэлин 1993-снллаахха «Саха Республикатын кы-
даал номуна» АК үбүлээмининэн «Сахалар» кинигэ
Москвада иккиннэ бичээтэниң тахыбыда. Автор
иннигэтиң «Ардаа уонна Илин Сибирин, Дальнай
Востогу диннигэни, өр сылларга үөрэниң академик
Миддендорф Александр Федорович кэрэһингэр ана-
нэ» диир нэе тыллардаах бичээтэниң. Иккн улуу
дун бэйэ-бэйэлэрин хардарыта үйүтүгүннэтэр. Ки-
нилэр революция иннинэ сахалар онук быһынатыһа
этнографияларын үөрэниң уһулуччулаах ученайда-
рына бичээтэр.

Афанасий ЗАХАРОВ,
улуус историктын үөрэгэр комиссын чиднаа

тас малларыгар, биргэ үөрэммит табаарыстары-
гар, улуу сахыматчытыгар, В. М. Неустроев-
ка, П. К. Дорофеева, Н. Н. Дьяковскайга эмтэп
куус-көмө буолбут врачтарыгар Г. Э. Кузьминга,
Г. Е. Нишатынга, кини бэлкына терапевтскай
отделениетын медициналыырлар, тех-улаһитэри-
гар барда махталбытын тирээбит.

Кэргэнэ, оёолоро, сүэнэ, убайа, Никитиннар,
Герасимовтар, Никоновтар.

Автор суругар этиилер
санда редакция позициятыгар
маллаң сөп түбөлүк буолбатах
Суруга ыйылар чакчылар
кандыктаахтарыгар эппи-
лигин автор "ус бэйэте
сугар.